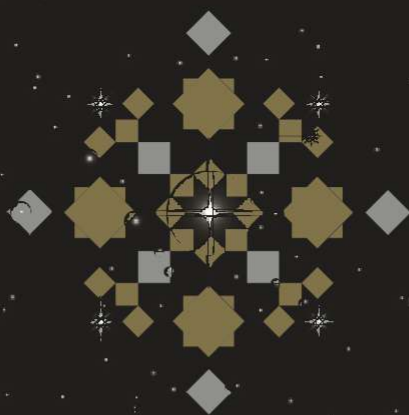

ИҚТИСОДИЁТ ИЛМИ ОСМОНИДА ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАНЛАР

II қисм

Илмий-оммабон рисола

ИҚТИСОДИЁТ ИЛМИ ОСМОНИДА ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАНЛАР

II қисм

Илмий-оммабон рисола

Тошкент – 2025

Xalqaro Nordik
universiteti nashriyoti

УЎК: 334.01(092)

ББК: 65.011.32

Иқтисодиёт илми осмонида юлдузга айланганлар. (II қисм). Илмий-оммабоп рисола [Матн]. – Тошкент: «Xalqaro Nordik universiteti» nashriyoti, 2025. – 320 бет.

Ушбу рисолада илм-фан тараққиёти йўлида муҳим кашфиётларни амалга оширгани учун танланган, турли йилларда иқтисодиёт бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлган 40 нафар олимнинг ҳаёти ва фаолияти, улар билан бўлган ибратли суҳбатлар жамланган. Рисолада нафақат иқтисодчилар томонидан яратилган назариялар, балки илм-фан олами ва жамиятда мавжуд иқтисодий вазият ҳамда сиёсат моҳияти олимлар нуқтаи назари асосида ўзига хос тарзда ёритиб берилган.

Ушбу рисола иқтисодиёт йўналишида таълим олаётган талабалар, ёш тадқиқотчилар, педагоглар ва кенг китобхонлар оммаси учун ҳам муҳим қўлланмадир.

Рисола Халқаро Нордик университетининг магистратура босқичи талабалари билан олиб борилган дарс машғулотлари натижа-сида тайёрланган бўлиб, фаоллик кўрсатган барчага миннатдорчи-лик билдирамиз!

Нашрга тайёрлаганлар:

Шерзод Мустафакулов – ХНУ ректори, иқтисодиёт фанлари доктори (DSc), профессор;

Хасан Сабилов – ХНУ «Иқтисодиёт ва бизнесни бошқариш» кафедраси мудири, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент;

Низомиддин Урмонов – ХНУ Илмий семинар аъзоси, иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент;

Мухтасар Исакова – ХНУ матбуот котиби.

Тақризчилар:

Қаландар Абдурахмонов – Ўзбекистон Фанлар академияси академиги, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор;

Бахтиёр Салимов – ТДИУ «Яшил иқтисодиёт» кафедраси профессори, иқтисодиёт фанлари доктори;

Ақром Хошимов – «Халқ сўзи» газетаси Бош муҳаррири ўринбосари, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор.

ISBN: 978-9910-09-048-6

© Xalqaro Nordik universiteti nashriyoti, 2025

**Иқтисодиёт бўйича
2020 йилги
Нобель мукофоти соҳиблари**

Paul Milgrom

Robert Wilson

Нобель қўмитаси раиси Питер Фредрикссон Паул Милгром ва Роберт Уилсон ҳақида:

«Иқтисодиёт фанлари бўйича бу йилги лауреатлар фундаментал назария билан иш бошладилар ва кейинчалик ўз натижаларини амалиётда қўллашди ва улар бутун дунёга тарқалди. Уларнинг кашфиётлари жамиятга катта фойда келтиради. Асосий тадқиқотлари уларга мутлақо янги аукцион форматларини ихтиро қилишга имкон берди».

ПАУЛ МИЛГРОМ

2020 йилда АҚШдаги етакчи университетнинг икки олими: Паул Милгром ва Роберт Уилсон «аукцион назария»сини такомиллаштириш ва янги аукцион форматлари ихтиролари учун Нобель мукофотига лойиқ кўрилдилар.

Америкалик иқтисодчи, PhD, Калифорния (California) штатидаги Стенфорд (Stanford) университети профессори, Америка санъат ва фанлар академияси аъзоси Паул Роберт Милгром аукционлар ва анъанавий ким ошди савдоларида самарали сотилмайдиган товарлар ҳамда хизматлар учун янги аукцион форматлари ёки ишлаш қоидаларини ихтиро қилгани учун Нобель мукофотига сазовор бўлди.

Паул Милгром 1948 йилда АҚШнинг Мичиган штати Детройт (**Detroit**) шаҳрида таваллуд топган. У 1970 йилда Мичиган университетининг математика йўналиши бўйича бакалавриат босқичини тамомлаган. 1978 йилда Стенфорд университетининг статистика йўналиши бўйича магистратура босқичини тамомлаган. 1979 йилда Стенфорд университетида иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олган.

Паул 1979–1983 йилда Шимоли-ғарбий университетнинг Келлогг (Kellogg) олий менежмент мактабида, 1982–1987 йилда Йель университетида фаолият юритган. 1987 йилдан Стенфордда иқтисодиёт профессори ва Стенфорд назарий институти директори лавозимларида ишлаган. 2008 йилда Иқтисодиёт бўйича Erwin Plein Nemmers мукофоти, 2012 йилда BBVA Foundation Frontiers of Knowledge Award халқаро мукофотлари, 2020 йилда Нобель мукофоти билан тақдирланган.

ПАУЛ МИЛГРОМ БИЛАН СУҲБАТ

«Вақтингизни аҳамиятсиз нарсаларга сарфламанг»

Паул Милгром

2021 йил 10 мартда nobelprize.org иқтисодчи *Паул Милгром* билан октябрь ойидаги эълонлардан кейин унинг ҳаёти қандай ўзгаргани, ким ошди савдосида қандай ноёб буюм ютгани ва Нобель мукофоти зиёфатида хотини билан қандай танишгани ҳақида суҳбатда бўлди.

Мухбир: *Иқтисодиёт фанлари бўйича мукофотга сазовор бўлганингизни қандай билдингиз?*

Паул Милгром: Мукофот эълон қилинадиган кеча эканлигини билсам ҳам, одамлар бу ҳақида мен билан гаплашишган бўлса-да, мен: «Мен ҳар доим қилган ишимни қиламан», дер эдим. Телефонимни ўчириб қўйдим, чунки мен шундайман ва мен шундай бўлиб қоламан. Стационар телефоним йўқ, менда фақат мобил телефон бор холос. Шундай қилиб, Боб (Милгромнинг ҳаммуаллифи ва фан доктори Роберт Уилсон) келди, эшик қўнғироғини босди ва деди: «Пол, улар сизга Стокгольмдан қўнғироқ қиляпти. Сиз Нобель мукофотига сазовор бўлдингиз». У биз совринни қўлга киритдик, демади. Унинг айтишича, мен Нобель мукофотини олибман. Ҳали тўлиқ уйғонганим йўқ эди. Стокгольмдан эрталаб соат иккида Бобга қўнғироқ бўлган ва у менинг уйимга Нобель мукофотини қўлга киритганимни айтиш учун келган. Нима дейишимни билмасдим. Аслида нима бўлаётганини тушунишга ҳаракат қилардим. Ҳали фикримни жамлаб улгурмаган эдим. Ҳаммаси шундай рўй берди.

Мухбир: *Мукофот олганингиздан кейин ҳаётингиз қандай ўзгарди?*

Паул Милгром: Кўплаб мукофотларни қўлга киритдим, лекин ҳеч нарса бу мукофотчалик жамоатчиликка катта таъсир қилмайди. Аммо Нобель мукофоти ва пандемия йилнинг комбинаци-

яси бўлди. Факультетдан фақат шу бир йил ичида бироз кўпроқ ўқитишни ва баъзи нарсаларни кўшишни сўрадик. Шундай қилиб, жадвалимга жуда кўп нарсаларни қўшдим. Кўпроқ дарс ўтдим, кўпроқ соат дарс бердим, маърузаларни ёзиб олдим. Бунинг устига, мукофот, у ерга келгандан сўнг, минглаб қўшимча электрон почта хабарлари, нутқ сўзлаш ва саволлар шу қадар кўп эдики, уларга рад жавобини бериш жуда қийин эди. Мутлақо асосли сўровлар бор, лекин улар жуда кўп эди. Шунинг учун қизимни ишга олишга тўғри келди. У менинг ўрнимга рад жавобини берар эди.

Мухбир: *Ҳаммуаллифингиз Роберт Уилсон билан қандай танишгансиз?*

Паул Милгром: Мен Стенфорддаги аспирантурага кирдим, лекин муваффақиятли аспирант бўлиш учун нима қилишим кераклигини ҳали билмасдим. Мендан бир йил олдин аспирант бўлган Бенгт Холмстрём билан суҳбатлашдим. У шундай деди: «Боб Уилсон бу ердаги энг яхши маслаҳатчи».

Шундай қилиб, мен Бобнинг ҳозирги тадқиқотлар ва иқтисод бўйича дарсини олишга қарор қилдим. Мен унинг эътиборини жалб қилмоқчи бўлдим, шунинг учун унинг ишини узайтира оламанми ёки йўқлигини билиш учун курс ишимни ёзишга қарор қилдим. Боб бу муаммо устида жуда кўп ишлаганини билмасдим. У қотиб қолган эди ва бошқа факультет аъзоси билан ишлаган эди. Мен курс ишини ёздим ва мен муаммони ҳал қилдим. У шундай деди: «Бу докторлик диссертацияси. Мана, сиз деярли тугатдингиз. У жуда ҳаяжонланди ва шундай деди: «Майли, бу номзодлик диссертацияси эмас. Кириш ва адабиёт шарҳини ёзишингиз керак. Мана, яхшироқ ўқишингиз керак бўлган барча ҳужжатлар, лекин кейин ишингизни тугатасиз».

Мухбир: *Сиз ким ошди савдосидаги ишингиз учун мукофот олдингиз, ким ошди савдосида бирор нарса ютганмисиз?*

Паул Милгром: Спорт билан шуғулланасизми, билмайман, лекин АҚШ спорт тарихидаги энг машҳур ўйинлардан бири 1982 йил 10 январда бўлиб ўтган «The catch», деб номланган ўйиндир. Мен бу тўпни аукцион стратегияси асосида ким ошди савдосида сотиб олдим. Мен унинг кимошди савдосида сотилиши ва аукци-

оннинг нотўғри тузилганини кўрдим, лекин мен унга қараб: «Бу яхши ишлаб чиқилган ким ошди савдоси эмас. Мен буни нисбатан арзонроқ олишим мумкинлигига ишонаман», дедим ва мен буни амалга оширдим.

Мухбир: *Сизга таъсир қилган намунангиз, мураббийингиз ёки ўқитувчингиз борми?*

Паул Милгром: Боб Уилсон, лекин яна бир Нобель мукофоти лауреати бор. Кеннет Ок, у доимо менинг интеллектуал қаҳрамоним ва кўп йиллар давомида Стенфорддаги ҳамкасбим бўлган. Унинг шогирдлари орасида бир нечта лауреатлари бор эди. Эрик Маскин, Рожер Мерсон, Леонид Хурвич. У вақтини талабаларни тарбиялашга бағишлади. Мен ҳам талабалар билан ишлашга кўп вақт ажратаман.

Мухбир: *Одатда ёш тадқиқотчиларга қандай маслаҳат берасиз?*

Паул Милгром: Вақтингизни аҳамиятсиз нарсаларга сарфламанг. Сизда бир вақтнинг ўзида бир нечта нарса борлигига ишонч ҳосил қилинг. Муваффақиятсизлик унинг бир қисмидир. Мен уларга энг буюк тадқиқотчилар ва улар бошдан кечирган муваффақиятсизликлари ҳақида ҳам ҳикоя қилиб бераман. Бизнинг касбимиздаги энг машҳур кишиларнинг барчасида муваффақиятсизликка учраган пайтлари бўлган. Мен уларга ўша воқеаларни айтиб бераман ва таслим бўлманглар, дейман.

Мухбир: *Бўш вақтингизни қандай ўтказишни ёқтирасиз?*

Паул Милгром: Бўш вақт деган нарса борми? Бўш вақтим кўп эмас, лекин оилам билан вақт ўтказишни яхши кўраман. Мен соғлом бўлганимда (ўтган йили тиззамни жароҳатлаган эдим) чанғида юрардим ва яна ўша пайтлардагидек чанғи учишни интиқлик билан орзу қиламан. Мен теннис ўйнардим. Пиёда ва велосипедда сайр қиламиз. Оилам билан дам оламан, кечки овқатлар уюштирамиз. Баъзан бадиий адабиётлар ўқийман. Охирги ойларда бўш вақтим кўп бўлмади. Шунинг учун мен кўп ўқиганим йўқ, лекин бунга қайтишга умид қиламан. Менда ўқишни яхши кўрган китобларим бор.

Мухбир: *Сиз тўртта Нобель мукофоти зиёфатида бўлгансиз ва уларнинг бирида хотинингиз билан учрашганингизни эшитдим. Бу ҳақда бизга айтиб бера оласизми?*

Паул Милгром: Мен у ерда эдим, чунки 1996 йилда Жеймс Миррлис билан бирга мукофотни қўлга киритган Уилям Викри юрак хуружига учраган ва вафот этган эди. Ушанда мукофот учун маъруза қилишга кимдир керак эди. Шу сабабли, мени маърузанинг бир қисмини ўқишга таклиф қилишди. Кечки овқат пайтида улар Евани ёнимга ўтказдилар. Кечки овқат пайтида жуда яхши вақт ўтказдик. Мен уни жуда ёқтирардим. Биз рақсга тушдик ва яхши вақт ўтказдик. У Стокголмда яшарди ва мен эса Калифорнияда. Мен унга жуда ёқимли хат юбордим. Оқшомимиздан қанчалик завқланганимни ва уни яна кўришни жуда хоҳлаганимни баён этдим. Унинг Стокголмда, менинг эса Калифорнияда яшаётганимни ҳисобга олиб, унга дунёнинг исталган нуқтасида учрашиш учун самолёт чиптасини юборгандим. Тахминан 20 йил олдин турмуш қурганмиз.

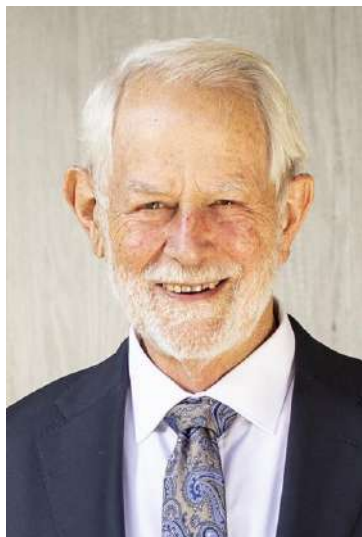
Ўн йил ўтгач, бизни Нобель жамғармаси 10 йиллик учрашувимизни нишонлаш ва матбуотга интервью беришга таклиф қилишди. Мен ҳам сизга бу воқеани айтиб беришим керак, чунки мен ушбу интервьюда ҳаётимдаги энг яхши лавҳани тақдим этдим. Суҳбат чоғида улар мендан: «Нобель мукофотига сиз сазовор бўлмаганингизга қандай қарайсиз», деб сўради. Мен: «Оҳ, мен у ердан катта мукофот билан уйга қайтганман», деб жавоб бердим

Мухбир: *Раҳмат вақт ажратганингиз учун.*

Паул Милгром: Сизга ҳам раҳмат, хайр!

2021 йил, март

РОБЕРТ УИЛСОН

Америкалик иқтисодчи Роберт Уилсон 1937 йилда Швецариянинг Женева шаҳрида таваллуд топган. У Гарвард университетида таҳсил олган ва 1959 йилда бакалаврият босқичини тамомлаган. 1961 йилда бизнес бошқаруви йўналиши бўйича магистратура босқичини битирган. 1963 йилда бизнес бошқаруви йўналиши бўйича докторлик илмий даражасини олган. 1976 йилда Atholl McBean иқтисодиёт профессори, 1981 йилдан бери Америка санъат ва фанлар академиясининг аъзоси ҳисобланади. У 1997–1999 йилларда Эконометрика жамиятининг президенти ва 2000 йилда Adams менежмент мактабининг профессори этиб тайинланган. Роберт Уилсон 2004 йилда фахрий

профессор сифатида нафақага чиққан.

Роберт 1982 йилда Гуггенхайм (Guggenheim) стипендияси, 2014 йилда «Golden Goose» мукофоти, 2015 йилда BBVA Foundation Frontiers of Knowledge Awards халқаро мукофотлари, 2020 йилда Нобель мукофоти билан тақдирланган.

1990 йилдан бери Уилсон ва Милгромнинг назарий ва амалий ишлари аукцион харидорлари ҳамда сотувчилари учун фойда келтирди. Ҳукуматларга тобора кўпроқ ва мураккаб давлат активларини, жумладан, радио ва кенг полосали частоталар, электр энергияси, аэропорт – қўниш жойлари ва табиий ресурсларни улардан самарали фойдаланишни таъминлаш учун ажратишга имкон берди. Улар радио спектрининг кўплаб географик ҳудудларини бир вақтнинг ўзида паст нархлардан бошлаб ва тақрорий таклифларни ўтказишга рухсат берувчи турли савдо иштирокчилари бўйлаб аукционга қўйиш имконини берувчи янги форматни ишлаб чиқдилар. Федерал Алоқа Комиссияси (ФАК) ушбу ёндашувни 1994 йилда қабул қилди ва бу уларга радио маконини кенгайтириш ва кўпроқ пул тўплаш имконини берганлигини аниқлади.

Паул Милгром ва Роберт Уилсон – аукционлар қандай ишлашини ва иштирокчилар ўзларини қандай тутишини тушунтирибгина қолмай, балки ўз назарий кашфиётларидан фойдаланиб, товар ва хизматларни сотиш учун мутлақо янги аукцион форматларини ихтиро қилишди. Паул Милгром аукционларнинг

умумийроқ назариясини шакллантирди, бу нафақат умумий, балки ҳар бир иштирокчига ўзгариб турадиган шахсий қадриятларга ҳам рухсат беради. У бир қатор таниқли ким ошди савдоси форматларида савдо стратегияларини таҳлил қилди ва бу формат сотувчига таклифлар пайтида бир-бирларининг тахминий қийматлари ҳақида кўпроқ маълумотга эга бўлганда, сотувчига юқори кутилган даромадни беришини кўрсатди. Милгром ва Уилсон ёндашуви шу қадар муваффақиятга эришдики, кўплаб бошқа мамлакатлар, жумладан, Британия, Канада ва Испанияда уни қабул қилишди.

Роберт Уилсон олимлар ҳақида:

«Улар нафақат кимошди савдоси ҳақидаги тушунчамизни тубдан ўзгартирди, балки нарсалар кимошди савдоси усулини ҳам ўзгартирди. Уларнинг иккаласи бугунги кунда иқтисодда яшовчи энг буюк назарийчилардир».

Стенфорд Олий бизнес мактаби декани Жонатан Левин олимлар ҳақида:

«Паул Милгром ва Роберт Уилсон ким ошди савдоси, бозор дизайни соҳасида гигантлардир. Уларнинг ҳиссалари назарий чуқурлиги билан ажралиб туради ва бутун дунё бўйлаб бозорларни яратиб, яхшилаш имконини берди. Биз уларнинг эришган ютуқларини нишонлаймиз, уларни орзиқиб кутилган ва қўтлуг кун билан табриқлаймиз», — дейди.

Иқтисодиёт фанлари бўйича Альфред Нобель мукофоти қўмитаси аъзоси Томми Андерссон Швеция Қироллик Фанлар академиясида «Альфред Нобель хотирасига иқтисод фанлари бўйича 2020 йилги Нобель мукофоти Сверигес Риксбанк мукофоти» ғолибларини эълон қилиш чоғида гапирди. Стокгоlm, 2020 йил, 12 октябрь.

Америкалик иқтисодчилар Паул Милгром ва Роберт Уилсон тижорат аукционлари, жумладан, радиочастота каби анъанавий усулларда сотилиши қийин бўлган товарлар ва хизматлар учун иқтисод бўйича Нобель мукофотини қўлга киритдилар, деди Нобель қўмитаси.

Манба: Андерс Веклунд/ТТ